

Çağdaş Avrupa'da Düzenleme ve Direniş:

Neo-Liberalizme Karşı Avrupa-Ölçekli Mücadelelere Bir Bakış*

Andy MATHERS**
Graham TAYLOR**

Avrupa kurumlarının gücü nihai olarak iki yıllık Hükümetler arası Konferanslarla (HAK) geliştirilen hükümetler arası anlaşmalara dayanır ve ulus devletler bir parça egemenlik kaybına uğramakla birlikte bütünleşmenin ilerlemesi genellikle yerel sorunların çözümü ya da yerel olarak tanımlanmış olan hedeflerin çözülmesi ihtiyacına yaslanır (Pierson, 1996: 197). Bugünkü biçimiyle AB konfederal bir devlet olmaktan çok bir devletler konfederasyonudur (Hirst ve Thompson, 1999: 223). Bir Avrupa devleti nosyonu bir tarafa bırakılırsa, yine de AB ile ulus devletler arasında ortaya çıkmış olan düzenleme uçurumunun liberal devletin ulusal düzeyde yeniden oluşumunu ve sermayenin Avrupa düzeyinde yeniden oluşumunu kolaylaştırdığı görülmelidir. Bu anlamda AB kapitalist gelişmenin o ünlü "Avrupa modeli" mitinin dayanak noktasını oluşturan "hayal edilmiş ülke"den biraz daha fazla şeyler ifade etmektedir. (Albo ve Zuege, 1999).

Avrupa kurumlarının alacağı nihai biçim yine de belirsizdir ve sonuç olarak mücadelenin daha ilerideki sonuçları tarafından belirlenecektir. Ancak devletin düzenleme ve yönetim momentlerinin, AB kurumsal biçimleri açısından merkezi önem taşıyan bir tarzda birbirlerinden mantıksal ve mekansal olarak ayrılmış olması, mücadelenin ilerlemesini zorlaştırmaktadır. Bu durum kendisini "subsidiarity"(yerellik-yerindenlik) ilkesi; yani neo-liberal politika ve kararların Avrupa

* Bu çalışma "www.sendika.org" tarafından çevrilmiş ve 09 Ocak 2005 tarihinde ilgili web sitesinde yayımlanmıştır.

** University of the West of England

düzeyinde geliştirilmesi ama AB üye devletleri tarafından ulusal açıdan özgün biçimler altında uygulanması ilkesi ile açığa vurmaktadır. Bu nedenle Avrupa bütünleşmesinin pratik karar alma süreçleri önemli bir kuralsızlaştırma biçimine hizmet etmektedir: Politika koordinasyonu ve kalkınma konusundaki Avrupa mekanizmalarının gelişmesini engellerken, ulusal korporatist anlaşmalardan geriye kalan ne varsa içini boşaltmaktadır. Liberal devlet biçiminin Avrupa düzeyinde yeniden oluşumu hem Avrupa sermayesinin köklü biçimde yeniden yapılanmasını hem de “Avroşirketlerin” giderek artan oranda Avrupa ekonomisine egemen olmasını kolaylaştırmaktadır. (Ramsey; 1995; Marginson, 2000¹). Hem de toplumsal sömürü ilişkilerinin Avrupa toplumları ve devletleri içinde emek pazarlarının esnekleştirilmesi ve sosyal refah devletinin yeniden yapılandırılması ile damgalanan bir biçimde yeniden örgütlenmesine hizmet etmektedir. Bu yeniden yapılanmanın popüler olmadığı yerlerde ortaya çıkan mücadeleleri ETUC ve Avrupa İş Konseyleri ile özdeşleşen yeni fetişleştirilmiş “toplumsal partnerlik” biçimlerine akıtma girişimleri gerçekleştirilmektedir.

Bu da Avrupa’daki neo-liberal kapitalizmin bir özgünlüğüdür. AB hem değer ilişkilerinin yeniden oluşumu hem de sermayenin toplumsal ilişkilerinin yeniden dayatılması açısından önemli mekanizmalar sunmaktadır: Bu durum kendisini Avrupa pazarlarının başarılı biçimde serbestleştirilmesi, Avrupa sermayesinin rasyonelleştirilmesi, emek pazarlarının ve sosyal refah devletinin esneklik ve emek disiplini temelinde yeniden yapılandırılması ile ifade etmektedir. Genelde Avrupa bütünleşmesi ve özelde ekonomik ve parasal birlik küresel sermayenin artan akışkanlığı ve ulusal devletlerin sermaye akışını yakalama ve hareketsizleştirme yeteneksizliği tarafından ortaya çıkartılan yanıtlardır. Bu ilişki, “güçlü ve büyük ölçüde kontrol altına alınamayan bir ırmaktan azami miktarda su çekmek ve bu suyu saklamak için rekabetçi biçimde davranan” bir dizi su deposu olarak hayal edilebilirse, (Holloway, 1995: 130), bu durumda ekonomik ve parasal birlik de bir su depoları bendinin inşası olarak görülebilir. Bir başka deyişle, Ekonomik ve Parasal birlik, sermayenin, Avrupa düzeyinde soyut biçimlerin dayatılması yoluyla üye devletler içine çekilmesini ve burada tutulmasını öngören bir mekanizmadır. Ancak, bu makalede göstermiş olduğumuz gibi, kıta Avrupa’sındaki emeğin kısmi örgütlü gücü, Avrupa düzeyinde bir dizi fetişleşmiş temsili ve kurumsal biçim yaratmıştır; bunlar hem neo-liberalizmin NAFTA ve Japonya’da yaşandığı biçimiyle uygulanmasını sınırlandırmakta, hem de Avrupa düzeyindeki daha fazla politik hareketlenmeye temel oluşturmaktadır.

¹ Ancak “Avroşirketlerin” oluşumu Avrupa düzeyinde bir toplu pazarlık sisteminin oluşumuyla sonuçlanmamaktadır. “Subsidiarity” ilkesinin ekonomik ifadesi toplu sözleşmelerin adem-i merkezileşmesi olmuştur ve örneğin, Avrupa İş Konseyleri verimlilik normlarının genelleştirilmesi için kullanılırken (Coller, 1996; Edwards, 1998), bu sözleşmeler çerçeve anlaşmalar ve karşılıklı niyet beyanlarına dayanan “sanal” toplu sözleşmeler olmayı nadiren aşabilmektedir.

Ulusal düzey, Avrupa düzeyi ve küresel düzey arasındaki yakın ilişki potansiyel olarak patlayıcı bir mücadele odağı yaratmaktadır. Bölgesel düzeyde düzenleyici bir köprünün mevcut olması sermayenin ve devletin Avrupa içindeki etkin neo-liberal düzenlenişini kolaylaştırma olanağı sunarken, mücadelenin Avrupa düzeyine taşınması ve yeni biçimler kazanması, ulus ötesi düzeyde yeni işçi sınıfı mücadelelerine temel oluşturmaktadır. Ancak bu mücadelenin odağı AB içindeki resmi emek temsili kanalları olacak gibi görünmemektedir

Avrupa Bütünleşmesi ve Avrupa'da Emeğin Hareketsizleşmesi

Ulus ötesi mücadelenin resmi emek hareketi içinde gelişmesinin önünde bir dizi ciddi engel bulunmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin dayandığı subsidiarty ilkesi emeğin ulusal rejimler içinde eş zamanlı biçimde hareketsizleştirilmesini ve Avrupa düzeyindeki düzenleyici politik formların yeniden düzenlenmesinin emeğin ulus ötesi hareketini engelleyen biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır. ETUC (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) gibi ulus ötesi organların ortaya çıkması Avrupa bütünleşmesinin dışlayıcı mantığını eklemlenmektedir. ETUC kendi örgütsel biçimleri ve üzerine dayanmakta olduğu hükümetler arası işleyiş ilkesi tarafından zayıflatılmaktadır. ETUC Sekreterliği Avrupa Komisyonuna eşlik etmekte ve böyle bir gelişmeye karşı genellikle direnmekte olan ulusal konfederasyonlar pahasına kendi otoritesi ve işlevlerini genişletmeye çalışmaktadır (Dolvic, 1997). Avrupa düzeyindeki ve ulusal düzeydeki önceliklerden doğan gerilimler, toplumsal diyalogu yüksek standartlardaki ulusal toplumsal koruma sistemlerine karşı bir tehdit olarak gören Kuzey Avrupa sendikaları ile, sosyal korumanın daha az gelişmiş olduğu ve kendileri için Avrupa sosyal diyalogunun daha fazla avantaj vaat ettiği güneyli sendikalar arasındaki gerilimlerle karmaşıklaşmaktadır.

Öte yandan sektörel ve sektörler arası toplu sözleşmeler arasındaki gerilimler ve bir yanda en üst düzeyde sürüp giden sosyal diyalogla öte yanda sektör ya da şirket düzeyinde sürdürülen sosyal diyaloglar arasındaki gerilimler de mevcuttur.

Bu durum da ETUC içinde, ikili temsil yapısından kaynaklanan bir başka artan gerilim yaratmaktadır: ulusal konfederasyonlar ile Avrupa endüstriyel federasyonları arasındaki gerilim. Yani ETUC'un Avrupa'da sosyal hakların elde edilmesi açısından bir araç olabilmesinin önünde ciddi tarihsel ve kurumsal engeller bulunmaktadır ve bu durum da ETUC'un sosyal koruma konusundaki görüşlerine yansımaktadır.

ETUC kendisini Avrupa düzeyindeki sorumlu bir sosyal taraf olarak sunmaktadır. Bu durum Maastricht Anlaşması'nın sosyal haklar bölümünde belirlendiği biçimiyle sosyal taraf rolünü üstlenmesi ve Avrupa-ölçekli şirketler açısından Avrupa İş

Konseylelerinin uygulanmasını teşvik etmesi ile ilişkilidir. ETUC Avrupa düzeyinde, Avrupa-ölçekli toplumsal anlaşmalar yoluyla gerçekleştirilen “sosyal partnerlik” kurumuna verdiği destek ve şirket düzeyinde de Avrupa İş Konseylerine verdiği destek sayesinde, neo-liberalizmle artan biçimde uzlaşmaktadır. ETUC söylem düzeyinde de giderek daha neo-liberalleşmekte (Gobin ve Gumbrell-McCormick, 1999) ve bu durum da diğer sosyal partnerlerle ve Avrupa merkez Bankasıyla parasal istikrarı, pazar esnekliğini ve istihdamı sağlama adına birlikte çalışma ilkesine olan sadakati ile ifade olmaktadır (Coldrick, 1998). ETUC’un harekete geçme gücü kurumsal gelişiminin zayıflığı ve kendi içindeki ve çeşitli ulusal konfederasyonlarla sektörel federasyonlar arasındaki gerilimler tarafından açığa vurulan örgütsel biçimi tarafından zayıflatılmaktadır.

Üstelik Avrupa İş Konseylerinin Avroşirketlerin stabilizasyonuna ve mevcut ulusal ve sektörel toplu sözleşmelerin mikro korporatizmin yürürlüğe konulması yoluyla daha da eritilmesine yol açan bir İnsan Kaynakları İdaresi aracı olarak kullanılmasının muhtemel olduğu savunulmaktadır. (Shulten, 1996). Örneğin, motor sanayinde, AİK’leri idare tarafından tesisler arasındaki rekabeti yoğunlaştırılmak amacıyla kullanılmıştır. Sendikalar bu anlaşmaları uluslararası bir sendikal güç oluşturmak için değil, diğer fabrikaların üretim kapasitesiyle rekabet için kullanılacak bilgileri elde etmek üzere kullanmışlardır (Hancke, 2000). Renault’nun, Belçika, Vilvoorde’deki işletmesinin 2900 kişinin işten atılmasıyla sonuçlanacak biçimde kapatılmasına neden olan bu türden bir rekabettir. İşçiler firmanın Belçika, Fransa ve İspanya’daki fabrikalarında harekete geçerlerken, ETUC yalnızca Renault Avrupa İş Konseyi’nin kapatma kararı hakkında işçilere danışılmamış olmasını sorun etmiştir. Firma küçük bir ceza ödemiş ve kapatma kararı planlandığı gibi uygulanmıştır.

Üstelik, BMW Avrupa İş Konseyi’nin Alman üyelerinin Rover’deki meslektaşlarıyla bağlantı ve işbirliği geliştirirkenki başlıca saikleri, şirketin Volkswagen tarafından satın alınması olasılığını engelleme isteğiydi. (Whithall, 2000). 2000 Nisan’ında BMW Birmingham’daki Longbridge Fabrikasını binlerce kişiyi işten çıkartarak kapatacağını açıkladı. Avrupa İş Konseylerinin kurulmasına temel olan ilkeler açısından bakıldığında, BMW’nin BK’daki etkinliklerini sona erdirmeye kararı ile ilgili hiçbir tartışma yapılmadı. Üstelik, BMW danışma kurulundaki işçi temsilcilikleri Almanya’nın ötesine uzanmamaktadır ve MSF sendikası Genel Sekreteri Roger Lyons’un tespit etmiş olduğu gibi,:

“insanlara çarpıcı gelecek olan şey, ... Münih’te yapılan danışma kurulu toplantısında, Alman sendikacıların İngiltere’deki fabrikanın geleceğini tartıştıkları sırada, İngiliz sendikacıların kapının dışında bekletilmesidir”. (Eironline, 2000).

Her durumda ücret ve çalışma koşulları AİK gündemine dahil edilmemekte ve AİK'ler sendikaların ulusal pazarlık süreçlerinden koptukları oranda ortaya çıkan sonuç, Avrupa emek pazarları içindeki ikili yapının derinleşmesi ve ulusal korporatist düzenlemelerin Avrupa düzeyinde elde edilen sınırlı tazminatlar karşılığında daha da eritilmesi olmaktadır. (Schulten, 1996). ETUC'u eş biçimli bir örgütlenme olarak görmek hata olmakla birlikte, bugünkü yapısı ve yaklaşımı ile ETUC, işlerini, ücretlerini ve çalışma koşullarını savunmak için başarılı ulus-aşırı mücadeleler örgütlemeye çalışan işçiler açısından engelleyici bir bloktur. Bu durumda neo-liberalizme karşı verilecek ilk mücadeleler esas olarak ulusal odaklara yaslanmaktadır.

Ekonomik Parasal Birliğe Giden Taşlı Yol ve Avrupa'da "Toplumsal Partnerliğin" Gelişimi

AB'nin kurumsal gelişimi hem AB ulus devletleri içindeki politik ve ekonomik kriz eğilimlerini takip etmiş hem de bu kurumsal gelişim bu kriz eğilimlerine karşı ortaya çıkan seferberlikler açısından temel bir rol oynamıştır. Avrupa bütünleşmesine yönelik ilk tepki ulusal devletlerin yeniden yapılandırılmasının teknik sınırlarından doğdu. Bu durum kendisini Roma Anlaşması'nın (1957) "işlevciliği" ve onu izleyen AET'nin gelişimi ile açığa vurdu.² Keynesci kurumsal uzlaşma biçimlerinin politik hareketlenmeleri tarihsel ve kültürel açıdan özgün ulusal düzenlemelere içerme yeteneği, daha fazla bütünleşme ve düzenlemecilik güçlerinin Avrupa düzlemine transfer edilmesini gerekli kıldı. (Ross, 1992). Daha fazla düzenlemenin gerçekleştiği bağlam, küresel Keynesçiliğin krizini izleyen "Avroskeleroz" [Avrupa damarlarının sertleşmesi] bağlamıydı. Emeğin Avrupa refah devletleri içindeki korporatist bütünleşmesi sermayenin daha fazla teknik ve toplumsal yeniden yapılanmasına ciddi sınırlar oluşturuyordu. BK'da gelişen Thatcherci saldırganlık kıta Avrupa'sındaki daha korporatist toplumlar açısından ciddi bir öneri değildi ve neo-liberal düzenleme ve esnekliğe uzanan farklı bir yolu gerekli kılıyordu. Bu yolu oluşturan daha fazla Avrupa bütünleşmesi ve AB ile ulus devlet arasındaki politik ilişkilerin köklü biçimde yeniden biçimlendirilmesi oldu. BK daha sonraki Avrupa bütünleşmesinin merkezi tezleri haline dönüşecek olan esnekliğe ve kuralsızlaştırmaya dayalı yeniden yapılandırmalar açısından söylemsel bir hegemonya ve kurumsal bir örnek oluşturdu. (Ross, 1992: 57).

Bu yeniden yapılanma AB'nin kurumsal ve yasama açısından gelişimi kapsamında olmuştur. 1986 Tek Avrupa Sözleşmesi, üye devletlerin ekonomik ve

² AET'nin büyümenin önündeki teknik engelleri aşma etkisi önemliydi. 1957 ile 1969 arasında AET içi ticaret yüzde 630 arttı ve imalatın ithalat penetrasyonu üyelerin AET içi ticaretini yüzde 60 civarında artırarak yüzde 300'e ulaştı. (Moss & Michie, 1998: 11; Moravcsik, 1998: 40).

parasal birlik sürecinin hızlandırılması ve tek pazarın 1992 itibarıyla tamamlanması için ulusal egemenliklerinin belirli bir derecesini terk etmelerini içerdi.³ Bu da 1980'lerdeki Avrupa entegrasyonunun biçimini tanımladı: içsel müdahaleden çok dışsal zorlamalara dayalı bir süreç. Bu durum entegrasyonun kazandığı biçim tarafından da güvence altına alınıyordu: sosyal normların ve koşulların pozitif biçimde uyumlulaştırılmasından çok karşılıklı onaya dayalı "negatif" bir çelişki çözümüleme tarzı (Schmitter & Streeck, 1994). 1992 Avrupa Birliği Anlaşması tek pazarın tamamlanmasının mantıksal sonucuydu. Anlaşma yeni yaratılmış olan pazarın neo-liberal ilkeler doğrultusunda işlenmesini güvence altına almak üzere Avrupa düzeyinde güçlü düzenleyici mekanizmalar oluşturdu. Bu da hem AB rekabet gücünün endüstriyel siyaset ve rekabet siyaseti alanlarında güçlendirilmesi ve hem de belki de en önemlisi tüm bir EPB dinamiği yoluyla sağlandı. "Subsidiarity"nin 1992 Anlaşmasındaki merkezi konumu Avrupa düzeyindeki neo-liberal düzenleyici kurumlarla AB yasa ve direktiflerinin kendileri aracılığıyla yürürlüğe konulduğu ulusal idare tarzları arasında kurumsal bir mesafe geliştirme girişimini işaret ediyordu. Ancak, Maastricht anlaşmasının yakınsama [convergence] kriterleri⁴ EPB süreci ile hükümet bütçe açıklarının sosyal güvenlik ödemeleri ve yardımlarındaki kısıntılar yoluyla azaltılması sürecini birbirine bağlıyordu ve sonuç tüm bir Avrupa projesini artan biçimde raydan çıkarma tehdidi yaratan ulusal odaklı mücadele ve seferberliklerin düzeyinin yükselmesi oldu. Yani EPB sürecini Avrupa işçi sınıfının Avrupa sermayesinin belirli bir fraksiyonuna tabi kılınma sürecinin bir bölümüyle özdeşleştirmek oldukça hatalı olacaktır. (Bu teorinin Almanya bağlamındaki incelemesi için bk. Carchedi [1997]). EPB süreci AB'nin geri kalanında olduğu gibi Almanya'da da toplumsal mücadeleyi içerme ve yeniden-kanalize etmeyle ilgili bir süreçtir. Ulusal politik biçimlerin Avrupa entegrasyonu ile ilgili politik seferberlik ve mücadeleyi içerme konusundaki sınırlı yetenekleri, mücadelenin ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde "toplumsal partnerlik" kavramlarına dayalı yeni fetişleştirilmiş çıkar uzlaştırmacılığı biçimlerine yeniden-kanalize edilmesiyle sonuçlandı. Emeğin bu sınırlı yeniden içerilmesi bir yana, neo-liberal gündemin özü değişmeksizin kalmıştır. Yakınsama kriterleri 1999'da tek paranın başlatılmasını takip eden "istikrar paketi" biçiminde korunmaktadır.⁵

EPB yakınsama kriterlerinin uygulanması olağanüstü acılı bir süreç oldu ve sosyal refahın yeniden yapılandırılması ve daraltılmasıyla birlikte gerçekleşti; birçok AB

³ Ekonomik ve parasal birlik hedefi ilk kez 1969 Hague Avrupa Zirvesinde belirlenmekle birlikte, bu hedef Bretton Woods Anlaşması'nın çöküşü, OPEC krizi ve bu gelişmelerce üretilen şok dalgalarına verilen farklı ulusal yanıtlarla birlikte terk edilmiştir.

⁴ Bu kriterler 1991 Maastricht Anlaşması tarafından belirlenmiştir ve bütçe açıklarının, kamusal açıkların, enflasyonun ve faiz hadlerinin uzun dönemde yakınsanmasını hedeflemektedir.

⁵ Büyüme ve İstikrar Paketi Madrid'de 1995 Avrupa Konseyi'nde onaylandı ve kamu açıklarının izlenmesi ve düşürülmesini EPB'in III. Evresinin merkezi sorunu haline getirdi.

üye ülkesinde buna yüksek işsizlik oranları eşlik etti. Genelde ekonomik liberalizasyona ve özelde EPB'e yönelik kamusal düşmanlık AB ulus devletleri içinde bir dizi ikili ya da üçlü toplumsal paktın kurulmasıyla sonuçlandı. BK ve Fransa dışındaki tüm AB üyesi devletlerde⁶, yeni toplumsal partnerlik düzenlemeleri başlatıldı ve bunlar sendikaların, işverenlerin ve devletin işsizlik sorununu öncelik haline getirmesine yönelik vaatleri karşılığında ücretlerin ılımlılaştırılması, azalan kamusal harcamalar ve esnek çalışma düzenlemelerini onayladıkları bir aldı-verdiyi içerdiler (Pochet & Fajertag, 1997; Pochet, 1998). EPB hem ekonomik disiplini hem de emek pazarlarının ve refah devletinin neo-liberal yeniden yapılanmasının ideolojik meşrulaştırmasını sağladı (Verdun, 1996: 80). Zayıflamış bir halde olan sendikalar kamusal yetkililer ve işverenlerce mevcut istihdam oranlarının korunması yönünde harcanacak çabalar karşılığında bu yeni liberal gündemle bir ölçüde işbirliğine gittiler (Pochet & Fajertag, 1997: 11). Ancak, EPB sürecinin kendisi ulus devletler tarafından istihdamın korunması için alınabilecek önemlerin boyutlarına yapısal sınırlar koydu ve yüksek işsizlik bağlamında, hem işverenler hem de hükümet ücret sınırlandırması elde etmek üzere herhangi bir önemli taviz sunmaya zorlanamadılar (Martin, 1997). Sonuç olarak, işsizliği azaltma girişimi büyük ölçüde sonuçsuz kaldı. Yakınsama kriterlerinin karşılanması basıncı yoğunlaşırken bu paktların önemli bir kısmı ciddi bir baskı altında kaldılar ama EPB'i çevreleyen toplumsal gerilimler özgün ulusal duruma, yeniden yapılanma derecesine ve güçler dengesine bağlı kaldı (Kaupinnen, 1998: 14).

EPB süreci aynı istikamete giden az ya da çok sarsıntılı bir dizi yolculuk tarafından damgalandı. Bazı sosyal paktlar önemli bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmaksızın EPB kriterlerini karşılamakta başarılı oldular; bunların ön önemli örnekleri Finlandiya ve İrlanda'ydı. 1990'larda Finlandiya kamusal harcamalarını GSMH'nin yüzde 8'i kadar azalttı (Kaupinnen, 1998) ve İrlanda kamu borçlarını üçte bir düşürdü (Wallace ve ark., 1998). Ancak, sosyal paktların başarıyla korunduğu örneklerde bile gerilim ve kısıtlar mevcuttu. "Parasal birlik bağlamı için biçilmiş kaftan" olarak tanımlanan 2000 İrlanda Ortaklık Anlaşması (Pochet, 1998: 267) sendikaların önemli bir azınlığının muhalefetiyle karşılaştı ve kamu sektörü üzerinde koyduğu sürekli sınırlandırmalar tartışmaları kışkırttı. İspanya, Portekiz ve İtalya gibi diğer ulus devletlerde özelleştirme, bunlar gelecekte İstikrar Paktının sınırları içinde kalmalarını zorlaştıracak olan yapısal istikrarsızlıkları kapsayan bir kerelik gelir kaynakları olmanın biraz daha ötesine geçmekle birlikte, bu yakınsama kriterlerinin gerçekleştirildiği temel araç oldu. Özelleştirmeye karşı muhalefet sendikanın, işlerin giderek azalmasıyla sonuçlanan "kritik pragmatizmi" ile boğuldu. Hükümetler aynı zamanda işçilere ortaklık payları sundular ve erken emeklilik, işe yeniden döndürme ve yeniden eğitim yoluyla zorunlu harcamalar yapmaktan kurtuldular (Eironline, 1999).

⁶ İrlanda, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi önceden korporatist bir yoğunlaşmanın olmadığı ulus devletlerde paktlar oluştu.

Ancak EPB'in neo-liberal etkisine karşı önemli taban seferberlikleri de oldu. İspanya'da, büyük sendikaların EPB-yanlısı olmasına karşın (Foden, 1998), 1996'da 650 bin kişinin harekete geçtiği eylem günü de dahil olmak üzere, kamu sektörü işçilerinin önemli seferberlikleri gündeme geldi (Labour Research, 1996); bu seferberliğin Comisiones Obreras (İspanya kamu sektörü sendikası) tarafından 1981'den beri ilk kez bir ulusal sözleşme imzalanma suretiyle etkin biçimde içerilmesine karşın. (Pochet, 1998). Portekiz'de, 1996 toplumsal sözleşmesinin başlatılması União Geral de Trabalhadores (Genel İşçi Sendikası) içinde sendika içi lehte bir çelişki yarattı ve Confederação Geral dos Trabalhadores Portugueses (Portekiz İşçileri Genel Konfederasyonu) hem sözleşmeye hem de EPB'e karşı çıktı. CGTP'nin kaygılarının bir bölümü 40 saatlik çalışma haftasının resmen başlatılmasının emek esnekliğinin artırılmasını sağlayan bir biçimde yapılmasıydı ve bu konu da protestolar ve grevlere yol açtı (Da Paz Ventura Campos Lima & Naumann, 1997).

İtalya'da, Berlusconi hükümetinin emeklilik sistemini reform etme yönündeki ilk girişimi, tek taraflı reformları imkansız kılan yaygın sendikal ve toplumsal protestolara neden oldu. Bu durumda EPB kriterlerine ulaşmak üzere kemer sıkma önlemleri önemli ölçüde sendikal onayla birlikte gerçekleştirilecekti. 1990'larda toplumsal sözleşmeler sendikaları istihdam önlemleri karşılığında indeks bağlantılı gelirler, özelleştirmeler, emeklilik reformları ve endüstriyel ilişkiler reformları gibi alanlarda pazarlık yapmaya yöneltti. Ancak İtalyan işçilerine verilen vaatler kamusal harcamaların azaltılması dayatması nedeniyle terk ediliyordu ve bu durumda bile İtalya'yı EPB'in son evresine sokmak için boş vaatler gerekti. Büyük sendikal federasyonların EPB'i desteklemeleri olgusu (bkn Foden, 1998) ve EPB'in reformları dayatmak üzere kullanılması (Pochet, 1998: 269), hem refah ve istihdam reformu sürecinde hem de sendikaların kendi içlerinde önemli bir hoşnutsuzluk yarattı. Kamu sektörü işçilerinin 1992-94 arasında enflasyonun altında yüzde 8 ücret artışı aldıkları bir ortamda bir dizi kamu sektörü ve ulaşım grevi ile ücret kısıntılarına karşı muhalefetin ve işçi seferberliğinin ön cephesinde yer alan Comitati di Base (COBAS) taban komitelerine verilen destek arttı. (Gall, 1995, 1996). EPB sürecinin ileriki evrelerinde refah harcamalarında kısıntı yapılması baskısı yoğunlaştı ve sendikalar istihdam ve çalışma saatinde azalma karşılığında yapılan bir anlaşmayı kabul ettiler. Ancak istihdam sözleşmeleri yeni istihdam yaratmada olağanüstü sınırlı kaldı ve çalışma süresi anlaşmaları için yoğunlaştırılmasına hizmet etti.

Belçika'da bir toplumsal sözleşme oluşturma girişimi sendikaların istihdam yaratılmasını sosyal harcamaların azaltılmasına ve bunun ardından yasa ile dayatılan yeni anlaşmalara bağlamayı reddetmeleri nedeniyle 1995'de sonuçsuz kaldı. (Pochet, 1998). 1996'da Belçika'daki kamu sektöründeki endüstriyel eylemler daraldı;

özelleştirme ve emeklilikle ilgili tavizlerin ardından bir genel grev çağrısı yapılmasına rağmen. (EIRR, 1996). Belçika'da sosyal güvenlik reformları merkezi çatışmayı oluşturdu ve işsizler birliklerinin etkinliklerinin yükselmeye sonuçlandı.

Yunanistan'da ise kamu harcaması kısıntılarına karşı yürütülen yaygın ve ısrarlı eylemler bu ülkenin başlangıçta yakınsama kriterlerini karşılamasını engelledi. Toplumsal sözleşmeler yoluyla kemer sıkma önlemleri dayatma girişimleri bir günlük genel grevler, çiftçiler, öğretmenler ve kamu çalışanlarının grevleri gibi eylemlerle karşılaştı. Yunanistan'da işsizler ilk kez sendikalaştılar (Eironline, 1998). Yunanistan EURO'ya 2001'in başında girecek.

Almanya'da da EPB merkezli kemer sıkma önlemlerine karşı yaygın protestolar gerçekleşti. Seferberliklerin çapı ve yoğunluğu sendikal hiyerarşiyi şaşkınlığa düşürdü ve Deutsche Gewerkschaftsbund (DGB) ancak 1996 Haziran'ında EPB'e karşı 350 bin kişilik güçlü bir gösteri düzenleyebildi (Schauer, 1997). Aslında sendikal hiyerarşi neo-liberal yeniden yapılanma sürecinden derinden etkilenmişti. İstihdam yaratılması karşılığında ücret sınırlamalarını kabul eden fiili bir toplumsal sözleşme olan Bündnis für Arbeit (İstihdam İçin İttifak) konusundaki başlangıç düşünceleri IG Metal önderi Klaus Zwickel tarafından geliştirilmiş ve DGB önderliği tarafından hevesle takip edilmişti (Bispinck, 1997: 72). İttifakı takip eden öneriler Alman toplumsal politikası ve iş yasası üzerinde önemli bir etki yaratan bir dizi kesintiyi içeriyordu: bunların önemli bir örneği, resmi hastalık ödemesinin ücretlerin yüzde 100'ünden yüzde 80'ine indirilmesiydi. 1996 Ekim ayında birkaç yüz bin metal işçisi hastalık ödemeleri anlaşmasını savunan başarılı bir grev gerçekleştirdi (Financial Times, 3/10/96). Bunu izleyen ilkbahar madenciler ve inşaat işçileri tarafından gerçekleştirilen ve sendikaların içinde AEPB konusunda artan bir şüpheyi yansıtan grevlere tanık oldu. (The Guardian 10/3/97). İşsizliğin 5 milyon kişiye yükselmesi sürekli olarak 50 bin işsiz ve işçiyi harekete geçiren bir dizi protesto günlerine neden oldu. Sözleşme, sendikalar sonunda işbirliğinden vazgeçtiği için sonunda dağıldı.⁷ Almanya'nın EPB'e girmesi refah kısıntılarından çok, yaratıcı bilançolama sayesinde mümkün oldu.

APB ile ilişkili neo-liberal refah programı reformlarına karşı en militan eylemler sıkı bütçe uygulamalarının bir toplumsal sözleşme yapılmaksızın dayatılmaya girişildiği Fransa'da gerçekleşti. Bunun bir sonucu olarak endüstriyel eylem, protestolar ve refah kesintileri APB projesi ile özdeşleşti. 1995'de sosyal güvenlik reformu ve

⁷ Maastricht kriterlerini karşılama baskısı ulusal düzlemde sosyal partnerler arası anlaşmayı dışlarken, şirket düzleminde önemli yenilikler oldu. Volkswagen, BMW ve Orsam-Siemens gibi şirketlerde işçiler işten çıkarmaları minimize eden ve güya uzun dönemde istihdam yaratacak olan önlemler karşılığında daha fazla esnekliği kabul ettiler.

kamu sektörü ücret dondurması hedefleyen Juppé planı 5 milyon işçinin genel grevini ve ulaşım, iletişim ve enerji sektörlerindeki sürekli grevleri kapsayan bir eylem dalgasına yol açtı. Bunlara Aralık'ta 2 milyon kişiye ulaşan kitlesel katılım ve sokak gösterileri eşlik etti. (Jeffreys, 1996). Grevler ilerlerken güç ve destek kazandı ama sonuçta hükümetin verdiği tavizler ve sendikal önderliğin görüşmeci statüsünü yeniden kazanma hevesi nedeniyle sona erdi. Belirli önerilerin geri çekilmesine rağmen, reformun önemli öğeleri yerli yerinde kaldı (Economist, 16/12/95). Yine de, hareket hükümet için politik bir yenilgiyle sonuçlandı ve sonunda hükümetin istifasını ve Sosyalistlerin seçim zaferini yarattı. Refah ödemelerini kısma yönündeki baskılar işsizlerin 1997/98 kışında yaygın destek kazanan uzun kampanyalarına yol açarken balayı da kısa ömürlü oldu. Bu da EPB üzerinde gerilimler yarattı ve hükümetin sınırlı tavizler vermesiyle sonuçlandı. (Levy & Aiguiton, 1998; Webster, 1998; Eironline, 1998b).

Fransa'daki eylemler devletin yeniden yapılanmasına karşı yükselen direnişin birçok ortak ögesini son derece görünür hale getirmektedir. Bunlardan birincisi SUD (Solidaires, Unitaires, Démocratiques) gibi yeni radikal sendikalar ve CFDT (Confédération Française Démocratique du Travail) içindeki Tous Ensemble gibi akımlar kanalıyla sendikaların eleştirel kanadının güçlenmesi ve sendikalarla hareket arasındaki gerilimin yoğunlaşmasıdır. Coordinations oluşumları taban denetimini güçlendirdi. (Wolfreys, 1999). Aynı şey İtalya'da COBAS'ın destek kazanmasıyla da ortaya çıktı. (Gall, 1995). Artan taban etkisiyle bağlantılı olan bir başka olgu, doğrudan direniş biçimlerinin artan sıklığıdır. Örneğin Fransız grevleri, elektrik dağıtım merkezlerinin işgali, otoyolların kamyoncular tarafından bloke edilmesi ve hatta sinyal kutularının yüksek-teknolojiye dayalı biçimde sabotajı gibi eylemlerle sonuçlandı. (Aufheben, 1996). Almanya'da maden işçileri otoyolları kapattılar ve Yunanistan'da çiftçiler aynı taktiği uyguladılar (The Guardian 10/3/97; EIRR, 1997b). İkinci öge grevcilerle direnişin öteki sektörlerini örgütleyen aktivistler arasındaki doğrudan ilişkilerin güçlenmesiydi: işçilerle öğrencilerden işsizlere ve göçmenlerle eşcinsellere dek mücadeleye katılan her grubun doğrudan bağlantısını gösteren sayısız örnek bulunmaktadır (Wolfreys, 1999). Liverpool dok direnişçileri ile Reclaim the Streets arasındaki bağlantılar sorunları çapraz kesen ittifaklar gerçekleştirme eğiliminin bir ifadesidir. Üçüncü öge, mücadeleleri ulusal sınırların ötesiyle bağlantılandırma eğilimidir. Roma, Atina ve Berlin'de Fransız grevcileriyle dayanışma yürüyüşleri düzenlendi. Almanya'daki grevler Fransız muadilleri tarafından esinlendi ve bu etki Alman protestolarında genellikle varolan düzen içi karakterin ötesine geçme isteği yarattı. (Schauer, 1997).

Avrupa'da mücadelelerin ulusal sınırları aşması olasılığı Fransız grevlerinin kazandığı kitlesel destekle, özellikle Der Spiegel'in (1995:22) Cumhurbaşkanı Kohl

için bir kabul senaryosu çizdiği Almanya'da şok dalgaları yarattı. "Fransız ekonomisi kent sokaklarını savaş alanına çeviren sokak savaşları ile kaosa sürüklenirken, Avrupa para birimini yakalamaya çalışan hükümetlerin katı kemer sıkma paketlerini protesto eden grev dalgaları ve huzursuzluk İtalya ve Belçika'ya da yayılıyor. Ülkeler ve endüstriler demiryolu blokajları ve enerji istasyonları ile posta hizmetlerinin kapanması ile felç oluyor. Hükümet başkanları, umutsuzluk içinde ve duruma göre hareket ederek, pahalı sosyal programlar ve kemer sıkma programlarının sonunu açıklıyorlar. EPB'in katı bütçe gerekleri artık karşılanamaz. Tek para projesi çöktü."

Neo-liberal yeniden yapılanma ve mücadelenin Avrupalılaşması

EPB'den ilham alan reformların yarattığı hoşnutsuzluk yine de sendikal hareketin Avrupa düzeyinde daha da içerilmesiyle sonuçlandı; özellikle önemli olan kısa ömürlü 1995 istihdam güven sözleşmesiydi.⁸ EPB etrafındaki mücadele ve krizler yine de Avrupa yönetim tarzlarının temelden yeniden oluşumu ile sonuçlandı. Bunlar 1997 Avrupa Birliği ya da Amsterdam Anlaşması ile içerildiler. Anlaşmanın önemi AB'nin ilk kez emeğin toplumsal yeniden üretimi açısından bir vaadi önemli ölçüde geliştirmiş olmasıydı. Anlaşma İstihdam Şartını içeriyordu ve Sosyal Şartı kendisine eklemeyerek güçlendiriyordu. Göçmenlere iltica hakkı ile vize politikasını ve Schengen Anlaşmasının bütünleştirilmesini içeriyordu. İstihdam ve kalkınma konusunda ekonomi politikaları koordinasyonunu içeriyordu. Ve belki de en önemlisi subsidiarity konusunda yeni bir protokol geliştireyordu: buna göre AB yalnızca ulusal düzeyler ulaşılabilir olmadığında eyleme geçecekti. Anlaşma endüstriyel yurttaşlık, istihdam ve toplumsal politika konularında sosyal Avrupa'nın geliştirilmesi için üç önemli uzantıya sahipti. Anlaşma AB'nin 18 Ekim 1961'de Turin'de imzalanan Avrupa Konseyi "Avrupa Sosyal Şartı" ve 1989 İşçilerin Sosyal Hakları Temel Topluluk Anlaşması ile bütünleşmesini onayladı. Amsterdam Anlaşması'nın İstihdam Şartı "istihdam edilebilirlik" kavramını AB içindeki sosyal gelişmenin ve ekonomik büyümenin köşe taşı olarak anlaşmaya sızdırdı. Subsidiarity yoluyla neo-liberal ilkeler, AB üye devletlerinin istihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyarlanabilirlik ve eşit olanaklar ilkeleri uyarınca Yıllık Eylem Planları hazırlamaları gerekliliğini oluşturarak ulusal gündemlere dayatıldılar. Bu planlar süreç içinde ulusal refah sistemlerine ve emek pazarlarına uygulanacaklar. Bu da Avrupa emek pazarlarını ve refah sistemlerini esneklik ve "workfare" (çalışma) kavramları etrafında yakınsamakla sonuçlanıyor.

Avrupalı liderler Amsterdam Anlaşmasını imzalarken mücadelenin kendisinin Avrupalılaşmakta olduğunun ilk kanıtlarıyla karşı karşıyaydılar. EPB yakınsama

* Özellikle Almanya ve Belçika'daki ulusal sözleşmelerin başarısızlığı ve gayrı popüleritesinin Avrupa düzeyindeki bir toplumsal sözleşmenin başarılı biçimde gelişmesini nasıl engellediğine dair bir tartışma için bk. Pochet ve Fajertag (1997).

kriterleri etrafında oluşan keskin ulusal mücadelelerin bir sonucu olarak üzerinde uzlaşmış olan idari ve yasal biçimler ilk kez Avrupa çapındaki bir seferberliğin odağını yaratmıştı. İdari formların geliştirilmesi, tufandan sonraki işçi sınıfı gücünü temsil etmektedir: işçi sınıfının politik zaferleri tam da zafer anında ele geçirilmiş ve formelleştirilmişti (Kay & Mott, 1982: 96). Ancak bu formülasyon taşıdığı değere karşın sermayenin politik biçimleri arasındaki içsel çelişkileri de es geçmektedir: bu biçimlerin idari ve düzenleme biçimleri olarak eş zamanlı biçimde var olmaları çelişki ve mücadelenin kapitalist devlet biçimi aracılığıyla asla yeterli biçimde formelleştirilemeyeceğini ima etmektedir. O halde mücadelenin idari ve kurumsal reformların geliştirilmesi yoluyla hareketsizleştirilmesi aynı zamanda, bir önceki mücadelenin kurumsal biçimleri içinde ve ona karşı, taleplere dayalı yeni mücadelelerin harekete geçtikleri bir andır. Amsterdam'da 50 binden fazla insan kıta çapında toplanarak işsizliğe, güvencesizliğe ve toplumsal dışlanmaya karşı bir dizi ulus ötesi yürüyüş yaptı. European Marches (EM- Avrupa Yürüyüşleri) ulusal devletlerin EPB yakınsama kriterlerini yakalama zorunluluklarının bir sonucu olarak dışlanan Avrupa işçi sınıfının karşı karşıya olduğu maddi sorunlara karşı bir gösteri olarak ele alındı. Emeği ulusal düzlemde etkisizleştirme girişimi en az Fransa'da başarılı olmuştu ve bu yüzden de neo-liberalizme karşı mücadelenin ön cephesinde Fransız gruplar yer alıyordu. Fransız işçileri bu görece güç pozisyonundan hareket ederek ulusal mücadelenin sınırlarını kavramışlar ve AB'nin neo-liberal gündemine karşı harekete geçmişlerdi. Action Chomage! ("İşsizlik Eylemi!") ilk Avrupa Yürüyüşleri fikrini ileri sürmüştü ve bu fikir de kıta çapındaki işsizler birlikleri ve SUD'daki sendikacılar tarafından desteklenmiş, sin Cobas gösterilerde öne çıkmıştı. Ancak, ETUC, yürüyüşlere düşmandı ve üyelerine bunlardan uzak durmalarını öğütledi. Amsterdam yürüyüşlerinden doğan ağ güç kazandı ve her AB zirvesinde harekete geçti.

Bu gösteriler AB'nin fetişleşmiş kurumsal görüntüsüne başarıyla nüfuz ettiler ve HAK tarafından ifade edilen soyut iktidarın içeriğine karşı harekete geçtiler. Kısaca Avrupa yürüyüşleri alternatif bir Avrupa gündemi geliştirmekle ilgileniyorlardı: AB ile ulus devlet arasındaki düzenleme boşluğunu somut kapsamlı talepler ve iddialarla doldurmaya odaklanmış bir gündem. 1998'de kıta çapında 600 aktivist tarafından onaylanan Brüksel deklarasyonu, genel anlamda, AB politikalarının boş içeriğine ve baskıcı karakterine karşı kapsamlı bir sosyal haklar bildirgesidir. Bu da düzenlemenin ve direnişin çok katmanlı doğasını göstermektedir. "Sosyal Avrupa" hem ulusal çıkar uzlaşması tarzlarının dağılmasına hem de ulus ötesi politik hareketlenme biçimlerine karşı bir yanıt olarak gelişti. Avrupa entegrasyonunun üzerine yaslandığı subsidiarity ilkesi bağlamında hem ulusal düzeyde hem de Avrupa düzeyinde yeni mücadele biçimlerinin etkin biçimde harekete geçirilmesi yaşamsaldır. Neo-liberalizme karşı çağdaş ağlar söz konusu olduğunda bu konuda cesaretlendirici belirtiler bulunmaktadır.

Amsterdam Anlaşmasının şafağında Avrupa Yürüyüşleri ağı acil odak noktasını EPB yakınsama kriterlerinden 1997 Lüksemburg “İstihdam Zirvesi”ne yanıt oluşturan istihdam politikalarına ve oradan da 1999 Avrupa eylem gününde ele alınan “workfare” tarzı sosyal politikalara karşı direnişe doğru kaydıldı. Şimdi ise AB tarafından kabul edilen temel haklar şartına karşı kendi temel talepler şartı için mücadele veriyor. Yine güvenceli bir gelir gibi kapsamlı hak taleplerinden daha soyut haklara kadar uzanan birçok konuda yapılan vurgu AB şartlarına içerilecek gibi görünüyor. Fransa’nın dönem başkanlığını devr alacağı Nice’deki Hükümetler arası Komisyon toplantısının odağında bunlar olacak. Yani, Avrupa düzleminde neo-liberalizme karşı oluşan ağ seferberlikleri artan biçimde “Sosyal Avrupa” biçimi üzerinde odaklanıyor.

Avrupa yürüyüşleri ulusal seferberliklerde görülen özellikleri sergiliyor. Birçok kurulu sendikanın tarzının tersine katı hiyerarşik örgütlenmeleri olmayan Avrupa Yürüyüşleri, konsensüse dayalı bir karar alma süreci ile ve resmi üyelik olmadan çalışan taban aktivistleri örgütlenmeleri. Yine de, bunlar işçilerden ve ETUC’a bağlı sendikalarda örgütlenen işçilerden ve resmi Avrupa sendikalarının dışındakilerden destek alıyor. Avrupa Yürüyüşlerinin stratejisi destekçilerini yürüyüşler ve gösterilerle harekete geçirmeye ve böylelikle de AB’yi gündemlerine yanıt vermeye zorlamaktan oluşuyor. AB istihdam bakanı Walter Riesler, Amsterdam Avrupa Yürüyüşçüleriyle görüşme önerisini reddetmesinin ardından, yürüyüşçülerle 1999’da Brüksel’de karşılaştı. Burada Amsterdam’a bedava yapılan yolculuğu sağlayan Milano’daki tren işgalleri ve istihdam merkezlerinin ve istihdam ajanslarının bürolarının işgal edilmesi gibi önemli doğrudan eylem örnekleri yaşandı. Bu eylemler bilgileri ve taktikleri paylaşan aktivistlerin uluslar arası katılımı ile gerçekleşti. Yürüyüşler, gösteriler ve karşı zirveler aktivistler arasında, devam eden ulusal temelli mücadeleler açısından yararlı olan ulus aşırı bağlantılar yarattı. Yani farklı mücadeleler arasında ittifaklar kurmak Avrupa Yürüyüşü perspektifinde merkezi bir yer tutmaktadır. Amsterdam gösterisi katılımcıların çeşitliliği açısından önem taşıyordu ve Avrupa Yürüyüşü kongreleri geniş çaplı kampanyalar ve politik perspektiflerden aktivistlerin ilgisine konu oldu. (bkn Mathers, 1999).

Cologne gösterisi Amsterdam ve Cologne’daki önceki gösterilerde bulunmayan ırkçılık ve faşizm karşıtı grupların gösterisine sahne oldu ve Avrupa çapında bir ırkçılık karşıtı ağ oluşturma fikri doğdu. Avrupa Yürüyüşleri taleplerini yasal oturma izinleri ve herkese hareket özgürlüğü ve Avrupa’da yaşayan herkesin yasal statüsüne bakılmaksızın güvenceli bir gelirden yararlanması gibi taleplere doğru genişledi. Göç konusunda önemli aktivist eylemleri gerçekleşti. AB üye devletleri tarafından 1993’de imzalanan Schengen anlaşması, Avrupa’nın dış sınırları etrafına çizilen ve sınırları içindekileri de artan denetimlere maruz bırakan “sağlık kordonu” tarafından

belirlenen bir dizi anti demokratik önlemin sivri uçlarını işaret etti. (Bunyan, 1993) Kale Avrupa ve politik mültecilik konusundaki daha sıkı politikalar yasal göçmen akışını sınırlandırıyor ancak dramatik ücret farklılıkları gibi ekonomik baskılarla ve doğu Avrupa ekonomilerinin yasadışı göçün büyümesine neden olan çöküntüsü gibi konularla ilgilenmiyor. Bu bağlamda göç konularının iç güvenlik konularıyla ilişkilendirilmesiyle birlikte “AB içindeki göçün kriminalizasyonu”na tanık oluyoruz (Carchedi & Carchedi, 1999:145). Avrupa’da serbest dolaşım hakkının budanmasına onun yerini Almanya/Polonya ve Polonya/Ukrayna arasındaki gibi kısa süreli göçün belirli düzeylerini tanımlayan ve sınıf-altı göçmenler ve mültecilerin yaslandıkları enformal düşük ücretli emek pazarlarını düzenleyen sınır rejimlerinin konulmasına tanık oluyoruz. (FFM, 1998). Bu da AB’deki “esneksömürü”nün gelişimi ile göçmenlerin pozisyonu ve onların mücadelesinin işsizlerle işçilerin mücadeleleri ile birleştirilmesi ihtiyacı ve potansiyeline işaret ediyor. Bu da neo-liberalizme karşı mültecilik isteyenlerin, mültecilerin ve yasal kağıtları olmayanların güvencesiz konumuna odaklanan Avrupa çapında yeni mücadelelerin ortaya çıkma bağlamıdır. 1990’ların sonunda Fransa’da Sans Papiers [Kağıtsızlar] ve Collectif Anti-Expulsion ve Almanya’da Kein Mensch ist Illegal ve Caravan of Refugees gibi hareketler ulusal hareketlere dönüştü ve bunlar şimdi Avrupa düzeyinde ilişkilenebilir hale geliyor. 1999 Mart ayında Paris’te yapılan Avrupa çapındaki bir eylem “yabancıların haklarını savunacak Avrupalı bir hareket” ihtiyacını ifade etti. Sans Papiers’in Avrupa temeli de yakın zaman önce kuruldu.

Avrupa Yürüyüşlerinin kısa tarihi birçok pratik, mali ve dilsel zorluğa karşı neo-liberalizme karşı bir direniş ağının başlangıcını işaret ediyor. İşçiler ve işsizler günlük yaşamları, “workfare” politikaları ve 35 saatlik çalışma haftası ile mücadelelerinin başarıları ile zayıflıkları konusundaki deneyimlerini deşış tokuş etmeyi başardılar. Şimdiye dek henüz çok az ulus aşırı eylem oldu, ancak yüz yüze görüşmeler kadar e-mail ve internet iletişiminin nimetlerinden yararlanan, mücadeleleri sektörler ve sınırlar üzerinden dolaşarak işleyen ve ulus aşırı eylemlere doğru ilerleyen ortak uluslar arası bir forumun temelleri ortaya çıktı.

Kalenin Ötesi? Ulusötesi mücadele ağlarının sınır ve olanakları

Ulusötesi mücadele ağlarının gelişimi Avrupa’da neo-liberalizme karşı direnişin geleceği açısından hem olasılıklar hem tehlikeler sunmaktadır. Bir yandan, ağlar egemenlik ve direniş düzlem ve alanlarını birbirine bağlayan yeni seferberlik odakları sunmakta ve uluslar arası dayanışmanın yeni ittifak ve biçimlerine temel oluşturmaktadır. Ancak yine de teorik bir yenilenmenin yokluğunda bu mücadelelerin etkin biçimde hareketsizleştirilmesi ve Üçüncü Yol sosyal demokrasisinin fetişleşmiş temsili biçimlerine kanalize edilmesi tehlikesi bulunmaktadır. AB üyesi devletlerin

içindeki ve ötesindeki çağdaş anti kapitalist mücadelenin karşı karşıya olduğu özgün politik olanakları ve tehlikeleri belirleyen, Avrupa'nın kurumsal özgünlüğüdür. Avrupa'da emeğin sürmekte olan kalıntı gücü ve neo-liberalizme karşı ve “sosyal Avrupa” üzerinde yoğunlaşan mücadele ulus ötesi politik ilişkilerin kurumsallaşmasını öngörmektedir.

Bu kurumlar eş zamanlı biçimde hem daha fazla seferberliğin temelini sunmakta hem de hareketsizleştirme tehdidi yaratmaktadır. Olasılık, Avrupa düzleminde geliştirilen düzenlemelerin AB'yi sosyal bir form olarak ayakta tutmakta olan güçlü soyut güçlere meydan okumak üzere ulusal şovenizmi aşan ulus ötesi mücadeleler yoluyla daha fazla muhalefetin seferberliğine yol açacak olmasıdır. Tehlike ise bu hareket biçiminin AB kurumlarının fetişleşmiş kurumsal görüntüsüne nüfuz etmeyi başaramaması halinde “sosyal Avrupa”nın reformizmin bir yolu haline gelerek, doğmakta olan Avrupa emek hareketini hareketsizleştirmesidir. Bu makalede göstermiş olduğumuz gibi bu durum çoktandır zaten, ETUC'un yeniden canlandırılmış bir sosyal demokratik birikim rejiminin temeli olarak yeni bir Avro-Keynescilik geliştirme stratejisi olarak gerçekleşmektedir. ETUC etkin ulus ötesi ekonomi idaresine ve Avrupa Merkez Bankası'nın demokratik denetimine verdiği destekle tam da açıkça Keynesci bir pozisyonu artiküle etmektedir (Foden, 1996).

Bir başka deyişle, “sosyal Avrupa”, küreselleşmenin ulusal düzlemdeki reformist politikaları sınırlamaya başladığı bir dönemde, bölgesel düzlemdeki bir sınıf uzlaşmasına politik alan yaratma olasılığı sunmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin Avrupa'da neo-liberal küreselleşmenin ilerici bir biçimine zemin sunduğunu hayal eden geniş bir yelpazedeki birçok Avro-Keynescinin ve Avro-korporatistin hareket noktası budur (Albo & Zuege, 1999:113): ki bu, EPB'e eşlik eden deflasyonist parasal rejim ve neo-liberal ideolojinin egemenliği tarafından engellenen bir gelişmedir. (Agliatta, 1986). Bu yeni iyimserlik AB üye devletlerinde ortanın solu hükümetlerin seçilmesine ve sözde “Üçüncü Yol” olarak adlandırılan sosyal demokrasinin canlanmasına dayandırılmaktadır. Benzer biçimde, “sosyal Avrupa”nın Avrupalı Keynescilik yoluyla geliştirilmesi Will Hutton'un “hissedar toplum” ya da “sosyal kapitalizm” olarak tanımladığı şeyin gelişimi açısından da merkezi bir konumda olmuştur (Hutton, 1995).

Daha teknik olarak “yumuşak EURO” ile “sosyal Avrupa'nın” daha fazla gelişmesi yeni bir “birikim rejimi” ve “düzenleme tarzı”nın yenilenmesinin temellerini sunmaktadır. EPB tarafından kolaylaştırılan mali istikrar ve istikrar paktı bağlamında yeni bir uzun dönem büyüme dalgası emeğin canlandırılmış korporatist yönetim mekanizmalarına içerilmesi ve gelir dağılımı ve asgari ücret üzerinde yeni toplumsal baskı biçimlerinin gelişmesiyle kolaylaşacaktır. (Agliatta, 1998). Bu yaklaşımın

tehlikesi Agliatta'nın ulusal düzeydeki önceki "düzenleme tarzları" çalışmalarının eleştirisi tarafından etkin biçimde aydınlatılmıştır (Agliatta, 1979). Düzenleme yaklaşımının merkezi zayıflığı devletin sermayenin çelişkilerini çözebileceği nosyonudur: devlet sermayenin çelişkilerini çözümleyemez, onları yalnızca politik bir biçim altında yeniden üretebilir... (bu yüzden) kapitalist toplumsal ilişkilerin kurumsal biçimleri, kimi sosyal demokratik sınıf uzlaşmalarını birikim rejiminin yapısal direktifleri uyarınca kurumsallaştıran "düzenleme tarzları" değil, sınıf mücadelesinin özgün bir şekillenişini ifade eden, sınıf egemenliğinin kurumsallaşmış biçimleridir (Clarke, 1991b: 127-8). Yani sosyal demokratik seferberliğin ulusal düzeydeki zayıflığı Avrupa düzeyinde gelişmekte olan yeni seferberlik biçimleri tarafından telafi edilmeyecektir. Pierre Bourdieu'nün neo-liberalizme yönelik saldırısındaki tüm nezaket (Bourdieu, 1999a) ve "ekonomik iyiliğin" insanileştirilmesini savunması ve sosyal hareketlerin neo-liberalizme karşı mutlaka harekete geçirilmesi çağrısı (Bourdieu, 1999b) bir yana, "sosyal Avrupa'nın" sosyal boyutlarını geliştirecek bir evrensel Avrupa devleti çözümü, temelde Keynesci bir formülasyon tarafından belirlenmektedir (Callinicos, 1999: 92-93).

Avrupa Yürüyüşü gibi hareketler arasında da aynı anda hem doğrudan eyleme başvurulması hem de talepler için AB kurumları düzleminde lobi yapılması konusunda gerilimler var. Bu tehlikeleri alt etmek için bu örgütlenmelerin ve Avrupa'daki ulus ötesi mücadelenin bakış açısının Avrupa çapında ortaya çıkan yeni ilerici ve yenileyici mücadeleleri teorik bir yenilenmeyle birleştirmesi önem taşımaktadır. Bu teorik yenilenmenin başlangıç noktası emeğin toplumsal yeniden üretim içindeki merkeziliğidir ve bu da küresel kapitalizme karşı temelden bir meydan okuma sunabilecek kalıcı ittifakların oluşturulmasına işaret etmektedir. Bugün Avrupa'da sınıfın yeniden bileşimi sürecinin iki kilit ögesi mevcuttur; istihdam edilebilirliğe karşı mücadele ve güvenceli bir gelir talebi.

Mevcut Avrupa bağlamında neo-liberal saldırganlık emeği istihdam edilebilirlik ilkesi aracılığıyla emek gücü olarak yeniden oluşturmaya yönelik bir girişimdir. "Workfare"e karşı verilen mücadele açıkça bu sürece muhalefet etmektedir ve resmi emek hareketinin güvencesiz istihdamın ideolojik meşrulaştırması olarak artan biçimde kullanılmakta olan tam istihdam hedefine sürekli olarak yapışmasını sorgulamaktadır. Son Lizbon zirvesi AB'nin politik bir hedef olarak tam istihdama olan bağlılığını yinelemiştir. Bu arada istihdam edilebilirlik itkisi için rasyonelleştirme ve yeniden yapılandırma aracılığıyla dayatılmasının yoğunlaştırılması ile sonuçlanmaktadır. Tam istihdam talepleri yerine işte bu istihdam edilebilirlik ilkesine karşı verilecek ortak mücadelede, işsizlerin ve istihdam edilenlerin birliği sağlanabilir.

Bu tür bir tam istihdam eleştirisi sürdürülemez ve yıkıcı büyümeye karşı kendi

eleştirel analizlerini geliştirmiş olan çevre hareketlerinin öngörülerini ve kaynaklarına yaslanabilir. Bu tür bir pozisyon trans-Avrupa ulaşım ağları (TEN-T) gibi istihdam yaratma adına geliştirilen büyük çaplı altyapı projelerine karşı bir ittifak haline dönüştürülebilir. Refah uygulamalarının çalışmaya bağlanması, düşük ücretli işlerin artması ve emek pazarında artan rekabet bağlamında, güvence altına alınmış bir gelir talebi Avrupa Yürüyüşleri ağının direnişin farklı kesimlerini yeniden birleştirmenin bir mekanizması olarak benimsediği taleplerden birisidir. Güvence altına alınmış bir gelir talebi işçi sınıfının ihtiyaçlarına, çalışmaya ve iş disiplinine tabi kılınma karşısında, sahip çıkılmasıdır. Böyle bir gelirin herkese ödenmesi talebi, diğerleriyle birlikte, “yasadışı” göçmenleri ve ödemelerden dışlanan 25 yaş altındakileri de kapsamayı hedeflemektedir. İşçiler ve işsizler tarafından karşı karşıya kalınan ücret ve sosyal ödeme erimesine karşı da bir engel oluşturabilir.

Ancak, tüm talepler gibi, güvenceye alınmış bir gelir talebi de, çift uçludur. Bu talep de maddi yaşam standartlarının iyileştirilmesine yol açabilir ya da emek pazarı esnekliğini sağlamak ve Avrupa’daki toplumsal ilişkilerin stabilizasyonu üzerine yaslanan bir Avrupa yurttaşlığının meşrulaştırıcı temeli olarak kullanılabilir. Nihai biçim mücadeleye bağlıdır: hem pratik hem de teorik mücadeleye. Ağ hareketleri, istihdam edilebilirliğe karşı ve gelir için verdikleri somut gündelik mücadeleleri birbirine bağlarken, burjuva toplumunun fetişleşmiş biçimleri arasında dağılma potansiyelini de barındırmaktadırlar. Emeğin soyut ve somut biçimdeki ikili doğası ve birincisinin kaçınılmaz biçimde ikincisine aracılık etmesi hem bütünselliği oluşturmakta hem de bu bütünselliği bölen ve fetişleştiren biçimler altında ifade olmaktadır. Emek biçiminin çelişkileri fetişleşmiş evrensellik ya da parçasallık kavramlarına odaklanan politik bilinç biçimleri ile ifade olmaktadır (Browne, 1990). Çağdaş Avrupa’da gelişmekte olan mücadelelerin önemi, bunların hem tek konu odaklı siyasetin, hem de sosyal demokrasinin işi boş evrenselciliğinin fetişleştirilmiş ve tek taraflı siyasetini aşabilecek bir tür parçaların evrenselciliği anlayışını geliştirme belirtileri göstermeleridir.

Bu ağlar Üçüncü Yol sosyal demokrasisini belirlemekte olan “ortak iyilik” nosyonunun içerdiği yabancılaştırıcı ve baskıcı sosyal ilişkileri hem pratik hem de teorik olarak açığa çıkartmalıdır. Bu da genelde Üçüncü Yol sosyal demokrasisi ve özelde ETUC’un sosyal partnerliği kanalıyla ifade edilen fetişleşmiş evrenselciliğe muhalefet eden bir emek hareketinin canlandırılması potansiyelini aydınlatmaktadır. “Sosyal Avrupa” biçimi üzerinde verilen mücadelenin merkezinde bu bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda bugüne kadar yalnızca eksik biçimde, uluslararası bir toplumsal hareket sendikacılığının gelişimi olarak tanımlanmış olan yeni Avrupa emek hareketinin kazanacağı örgütsel biçimler açısından temel sonuçlar yaratmaktadır (Moody, 1997).

Bu durumun mücadelenin örgütlenmesi açısından uzun erimli sonuçları da bulunmaktadır. Bu ittifaklardan doğmakta olan örgütsel biçimler hem geleneksel emek hareketinin hem de tek-konu merkezli siyasetin eski örgütsel biçimlerini aşma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda partinin devlet iktidarına karşı saldırının “doğru” örgütsel biçimi olduğu nosyonuna da meydan okumaktadır: “”önümüzde duran sorun, mücadelenin, hem coğrafi alanlar hem de sınıfın farklı sektörleri arasındaki dolaşım mekanizmalarını kavrayan..... örgütlenme biçimlerini belirlemek ve kendimizi bu dolaşımı hızlandıracak bir tarzda örgütlemektir. (Marazi, 1995; 90). Avrupa bütünleşmesi bağlamında bu yeni bir enternasyonalizm biçimini gerekli kılmaktadır. Avrupa’da neo-liberalizme karşı gelişen mücadeleler, kapitalist soyutlamanın dayatılmasına karşı verilen direnişin çoğulluğundan doğan yeni bir enternasyonalizm biçiminin ortaya çıkışını aydınlatmaktadır (de Angelis, 2000).

Bu “somut enternasyonalizm” parti aracılığıyla ifade edilen soyut ideolojik sosyalist/komünist ideolojinin tam tersidir. Bu yeni enternasyonalizm basitçe (Amsterdam, Seattle, Prag vs.’deki gösteriler önemli ve yaşamsal olmakla birlikte) küresel kurumlarla lobicilik yapmak, karşı karşıya gelmek ya da çatışmayı hedefleyen bir dizi gösteride değil, uluslar arası düzlemde olduğu kadar hem yerel hem de ulusal düzeydeki mücadeleler arasında kurulacak olan pratik bağlantılarda artan biçimde ifadesini bulmaktadır. Yerel ve ulusal temelli hareketlere sıkıca ayak basmayan uluslararası seferberlikler ve ağlar ulus ötesi kurumlara karşı önemli ve sürekli bir meydan okumayı başaramayacaklardır. Bunlar gündelik gerçeklerden ve mücadelenin pratikliğinden soyutlanmış boş kabuklar olacaklar ve çıkar grupları olarak kolayca içerilecek ya da güvenlik güçlerinin karşı hareketleri tarafından bastırılacaklardır.

Dünya liderleri hakkımızda verilen sömürü fetvasını ulus ötesi düzeyde daha iyi örgütlemek üzere bir araya gelirken, bu durum mücadelelerimizin ulus ötesi alanda karşılaşmasını kışkırtmaktadır. “Neo-liberalizme karşı Mücadele”ye (bkn De Angelis, 1998) ve bir dizi karşı zirveye tanık olduk; ama aktivistler ve örgütlenmeleri arasında elektronik iletişimin yeni biçimleri tarafından kolaylaştırılan ve karşılıklı görüş alışverişi ile korunan ulusal sınırları aşan daha az görünür doğrudan bağlantılar var. Bu alışverişler yeni liberal gündeme fikirlerin dolaşımı yoluyla değil bilgilerin, taktiklerin ve stratejinin alışverişi yoluyla muhalefet ediyorlar. Bu süreçten inşa edilecek olan alternatif henüz ilk oluşum aşamasındadır ama yine de bu aşamada da ilk enternasyonalin mesajını yeniden hatırlamak önem taşımaktadır:

“Hedefimizin işçi sınıfı etkinliklerinin tüm biçimlerini içerecek denli kapsamlı olması gereklidir. Bunlara özel bir karakter kazandırmak bunları tek bir kesimin; yalnızca işçilerin tek ulusunun ihtiyaçlarına uyarlamak gerekiyor. Enternasyonal

bunu yapmakla adını hak edecektir. Birlik politik hareketlerin biçimlerini dayatmaz; yalnızca hedeflerine dair bir vaadi gerekli kılar.

1871'de Marks *The New York World*'e verdiği mülakatta Birinci Enternasyonal'in ilkelerini ifade etti (Bkn Marks, 1974: 395). Avrupa ağları nihayet bu somut enternasyonalizm doğrultusunda harekete geçmeye başlamışlardır. Avrupa bağlamında ağların ve bağlantıların AB'yi aşarak Doğu Avrupa'daki hareket ve ağları içerecek biçimde sınırlarını genişletmesi ve direnişimizin gerçekten de küresel niteliğini güvence altına alması gereklidir. Kapıda bekleyen tehlike, işçilerin Avrupa bütünleşmesi sürecine içsel olan "kale" mantığını içselleştirmeleri ve ulusal şovenizmi bir Avrupa şovenizmi ile güçlendirmeleridir.

Bibliyografya

- Aglietta, M. (1979) *A Theory of Capitalist Regulation: The US Approach*, London, New Left Books.
- Aglietta, M. (1986) 'Faire de l'Ecu une monnaie parallèle' in Aglietta, M. (Ed.) *L'Ecu et lavielle dame: un levier pour Europe* Paris.
- Aglietta, M. (1998) 'Towards a New Régime of Growth' *New Left Review* No. 232 November/December, pp. 41-90
- Albo, G. & Zuege, A. (1999) 'European Capitalism Today: Between the EURO and the Third Way' *Monthly Review* #102 July/August, pp. 101-19.
- Aufheben (1996) *The class struggles in France* No. 5 Autumn.
- Bispinck, R. (1997) 'The chequered history of the Alliance for Jobs' in Pochet, P. & Fajertag, G. (Eds.) *Social Pacts in Europe* Brussels, ETUI.
- Bonefeld, W. & Holloway, J. (1995) (Eds.) *Global Capital, National State and the Politics of Money* London, Macmillan
- Bourdieu, P. (1999a) *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time* Cambridge, Polity
- Bourdieu, P. (1999b) 'Pour un mouvement social européen'. *Le monde diplomatique* Juin.
- Bromley, S. (1996) 'Globalization?' *Radical Philosophy* No. 80, pp.2-5
- Browne, P. (1990) 'Reification, Class and "New Social Movements"' *Radical Philosophy* No. 55, Summer, pp. 18-24
- Callinicos, A. (1999) 'Social Theory put to the Test of Politics: Pierre Bourdieu and Anthony Giddens' *New Left Review* # 236, pp. 77-102.
- Carchedi, G. (1997) 'The EMU, Monetary Crisis and the Single European Currency' *Capital & Class* No. 63, pp.85-114
- Carchedi, B. & Carchedi, G. (1999) 'Contradictions of European Integration' *Capital & Class* No. 67, pp. 119-154.

- Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State* Aldershot, Edward Elgar.
- Clarke, S. (1991a) (Ed.) *The State Debate* London, Macmillan.
- Clarke, S. (1991b) 'Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach' in Bonefeld, W. & Holloway, J. (Eds.) *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State* London, Macmillan.
- Coldrick, P. (1998) 'The ETUC's Role in the EU's New Economic and Monetary Architecture' *Transfer* Vol. 4, No. 1, pp. 21-35.
- Coller, X. (1996) 'Managing Flexibility in the Food Industry: A Cross-National Comparative Case Study in European MNCs' *European Journal of Industrial Relations* Vol. 2, No. 2, pp. 153-72.
- Crouch, C. (1993) *Industrial Relations and European State Traditions* Oxford, Clarendon.
- Da Paz Ventura Campos Lima, M. & Naumann, R. (1997) 'Social dialogue and social pacts in Portugal' in Pochet, P. & Fajertag, G. (Eds.) *Social Pacts in Europe* Brussels, ETUI.
- De Angelis, M. (1998) '2nd Encounter for Humanity and against Neoliberalism: Spain 1997' *Capital & Class* No. 65, pp. 135-157.
- De Angelis, M. (2000) 'Globalization, New Internationalisms and the Zapatistas' *Capital & Class* No.70, pp. 9-64
- Dølvic, J.E. (1997) *Redrawing the Boundaries of Solidarity? ETUC, Social Dialogue and the Europeanisation of Trade Unions in the 1990s* Oslo, Arena.
- Edwards, T. (1998) 'Multinationals, Labour Management and the Process of Reverse Diffusion' *International Journal of Human Resource Management* Vol. 9, No. 4, pp. 698-709.
- Eironline (1998) 'Widespread protest by unemployed people: towards a new form of social movement?' www.eiro.eurofound.ie
- Eironline (2000) 'Immediate future of Longbridge secured after sale of Rover to Phoenix consortium' www.eiro.eurofound.ie
- European Industrial Relations Review (EIRR) (1996) Belgium. Public sector unrest abates February.
- European Industrial Relations Review (EIRR) (1999) National social pacts enjoy success June.
- Foden, D. (1996) EMU, Employment and Social Cohesion *Transfer* Vol. 2, No. 2, pp. 273-86.
- Foden, D. (1998) 'Trade union proposals towards EMU' *Transfer* Vol. 4, No. 1, pp. 88-112.
- Forschungsgesellschaft Flucht & Migration (1998) 'Germany, Poland and the Ukraine: Asylum Seekers and the Domino Effect' *Race and Class* Vol. 39, No. 4.
- Gall, G. (1995) 'The emergence of a rank and file movement: the Comitati di Base in the Italian worker's movement' *Capital & Class* No.55 pp. 9-20
- Gall, G. (1996) 'Converging on Conflict? A further comment on Warhurst' *European Journal of Industrial Relations* Vol. 2, No. 2, pp. 255-260.
- Gobin, C. & Gumbrell-McCormick, (1999) *The International Trade Union Movement in the Era of Globalization: Continuity and Change in the Strategies of the ETUC and the ICTFU* Paper

- presented to the 4th European Conference of Sociology 'Will Europe Work?' Vrije Universiteit Amsterdam, August 18-21.
- Hancké, B. (2000) 'European Works Councils and Industrial Restructuring in the European Motor Industry' *European Journal of Industrial Relations* Vol. 6, No. 1, pp. 35-59.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1999) *Globalization in Question* Second Edition Cambridge, Polity.
- Holloway, J. (1995) 'Global Capital and the National State' in Bonefeld, W. & Holloway, J. (Eds.) *Global Capital, National State and the Politics of Money* London, Macmillan.
- Holloway, J. & Picciotto, S. (1977) 'Capital, Crisis and the State' *Capital & Class* No. 2, pp.76-101.
- Holloway, J. & Picciotto, S. (1980) 'Capital, The State and European Integration' *Research in Political Economy* Vol. 3, pp. 123-154.
- Hutton, W. (1995) *The State We're In* London, Jonathan Cape.
- Jeffreys, S. (1996) 'France 1995: the backward march of labour halted?' *Capital & Class* No.59, pp. 7-21.
- Kaupinnen, T. (1998) 'EMU's impact on industrial relations in European Union' in Kaupinnen, T. (Ed.) *The Impact of EMU on industrial relations in European Union* Helsinki, Finnish Labour Relations Association.
- Kay, G. & Mott, J. (1982) *Political Order and the Law of Labour* London, Macmillan.
- Labour Research (1996) *The Rocky Road to EMU* November.
- Levy, C. & Aguiton, C. (1998) 'Les chômeurs desserent l'état' *Le monde diplomatique* Février.
- Marazzi, C. (1995) 'Money in the World Crisis: The New Basis of Capitalist Power' in Bonefeld, W. & Holloway, J. (Eds.) *Global Capital, National State and the Politics of Money* London, Macmillan.
- Marginson, P. (2000) 'The Eurocompany and Euro Industrial Relations' *European Journal of Industrial Relations* Vol. 6, No. 1, pp. 9-34.
- Martin, A. (1997) 'Social pacts: a means for distributing unemployment or achieving full employment?' in Pochet, P. & Fajertag, G. (Eds.) *Social Pacts in Europe* Brussels, ETUI.
- Marx, K. (1974) *The First International and After: Political Writings* Volume 3 Penguin: Harmondsworth.
- Mathers, A. (1999) 'Euromarch: The Struggle for a Social Europe' *Capital and Class* No. 69 Summer.
- Milward, A. (1994) *The European Rescue of the Nation State* London, Routledge.
- Moody, K. (1997) 'Towards an International Social-Movement Unionism' *New Left Review* # 225 September/October.
- Moravcsik, A. (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht* Ithaca: Cornell University Press.
- Moss, B & Michie, J. (1998) (Eds.) *The Single European Currency in National Perspective: A Community*

- in Crisis London, Macmillan.
- Negrelli, S. (1997) 'Social pacts and flexibility: towards a new balance between macro and micro industrial relations: the Italian experience' in Pochet, P. & Fajertag, G. (Eds.) Social Pacts in Europe Brussels: ETUI.
- Panitch, L. (1994) Globalization and the State Socialist Register pp. 60-93.
- Pierson, C. (1996) The Modern State London, Routledge.
- Pochet, P. (1998) 'EMU and industrial relations: an overview of national debates in Kaupinnen, T. (Ed) The Impact of EMU on industrial relations in European Union Helsinki, Finnish Labour Relations Association.
- Pochet, P. & Fajertag, G. (1997) 'Social pacts in Europe in the 1990's. Towards a European social pact?' in Pochet, P. & Fajertag, G. (Eds.) Social Pacts in Europe Brussels, ETUI.
- Ramsey, H. (1995) 'Le Défi Européen' in Amin, A. & Tomaney, J. (Eds.) Behind the Myth of The European Union London, Routledge.
- Ross, G. (1992) 'Confronting the New Europe' New Left Review #191, pp. 49-68.
- Schauer, H. (1997) 'Protest und Verwirrung' in Bourdieu, P. et al. (1997) Perspektiven des Protests Hamburg, VSA.
- Schmitter, P.C. & Streeck, W. (1994) 'Organized Interests and the Europe of 1992' in B.F. Nelson & A.C-G. Stubb (Eds.) The European Union: Readings in the Theory and Practice of European Integration Boulder, Lynne Rienner.
- Schonfield, A. (1969) Modern Capitalism Oxford, Oxford University Press.
- Schubert, L. (1996) 'European Monetary Union and Employment: Two Sides of the Same Coin?' Transfer Vol. 2. November.
- Schulten, T. (1996) 'European Works Councils: Prospects for a New System of European Industrial Relations' European Journal of Industrial Relations Vol. 2, No. 3, pp. 303-324.
- Wallace, J., Turner, T. & McCarthy, A. (1998) 'EMU and the impact on Irish industrial relations' in Kaupinnen, T. (Ed.) The Impact of EMU on industrial relations in European Union Helsinki, Finnish Labour Relations Association
- Whittall, M. (2000) 'The BMW European Works Council: A Cause for European Industrial Relations Optimism?' European Journal of Industrial Relations Vol. 6, No. 1, pp. 61-83.
- Wolfreys, J. (1999) 'Class struggles in France' International Socialism No. 84, pp. 31-68.